

למי האותות האלה

כִּי יִדְבֹר אֲלֵכֶם פְּרַעַה לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם מִוֶּפֶת וְאַמְרַתְּ אֶל אֱהֲרֹן קַח אֶת מִטְעַן וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי פְרַעַה וְהִי לְתַנּוּן: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעַה וַיַּעֲשׂוּ כֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיִּשְׁלַךְ אֱהֲרֹן אֶת מִטְּהוֹ לִפְנֵי פְרַעַה וּלְפָנָיו עֲבָדָיו וְהִי לְתַנּוּן: (שמות ט-י).¹

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' מֶה זֶה בִּידְךָ וַיֹּאמֶר מֹטָה: וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפְּנֵיו: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזֵה בָזָנְבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֵק בּוֹ וְהִי לְמִטָּה בְּכַפּוֹ: לְמַעַן יֵאֱמִינוּ כִּי נִרְאָה אֱלֹהֵי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב: (שמות ד-ה).²

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתְּךָ לְשׁוֹב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּצְרַיִם אֲשֶׁר שָׂמִיתִי בִידְךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעַה וְאַנִּי אֲחַזְקֶךָ אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם: (שמות ד-ה).³

וַיִּדְבֹר אֱהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הַאֲתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיֵּאֱמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פִקֵּד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ... וְאַחֲרָיו בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעַה כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּחֲזֵגוּ לִי בַמִּדְבָּר: (שמות סוף פרק ד תחילת פרק ה).⁴

שמות רבה פרשה ג סימן יב – אותות (עונש) למשה, לבני ישראל ולפרעה

"וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהָיוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי" (שמות ד א) - אותה שעה דבר משה שלא כהוגן. הקב"ה אמר לו: "וַיַּעַן מֹשֶׁה לְקוֹלְךָ" (שם ג יח) והוא אמר: "וְהָיוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי"! מִד הַשִּׁיבוּ הַקַּבְ"ה בְּשִׁיטָתוֹ נָתַן לוֹ אוֹתוֹת לְפִי דְבָרָיו.⁵ ראה מה כתיב אחריו: "וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִזֶּה בִּידְךָ וַיֹּאמֶר מֹטָה" - אמר: מִזֶּה שְׁבִידְךָ אֶתָּה צָרִיךְ לִלְקוֹת, שֶׁאֵתָּה מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל בְּנֵי הָעָם מֵאֲמִינִים בְּנֵי מֵאֲמִינִים. מֵאֲמִינִים, שְׁנֵאֲמַר: "וַיֹּאמֶר הָעָם", בְּנֵי מֵאֲמִינִים, שְׁנֵאֲמַר: "וְהָאֲמִינִי בְּה'" (בראשית טו ו).⁶ תפס משה מעשה הנחש שהוציא לשון הרע על

¹ בפגישה הראשונה של משה ואהרן עם פרעה (הזקנים שליוו אותם בהתחלה, נשמטו אחד אחד בדרך, ראו רש"י שמות ה א), פגישה עליה קראנו בשבת שעברה, אין הם עושים לפניו שום מופת. הם פשוט תובעים ממנו: "שלח את עמי ויחזגו לי במדבר" בשם "אלוהי העבריים". רק כאן, בהופעתם השנייה לפני פרעה, לאחר שהכביד את עולו, לאחר שבני ישראל באו בתלונות למשה ואהרן: "יִרְאָה ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחֲנוּ בְּעֵינֵי פְרַעַה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לְתֵת חֶרֶב בִּינָם לְהִרְגָנָם", ולאחר שִׁמְשָׁה מִצְדוֹ קוֹבֵל בְּפָנָיו הַקַּבְ"ה: "לָמָּה הִרְעִיתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: וּמֵאֵי בָּאתִי אֶל פְּרַעַה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לָעָם הַזֶּה וְהִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ" (ראו דברינו [אוֹתֶם הַנִּתְּנוּיִם תַּחַת הַבְּנִיָּן](#)), רק כאן, נעשים האותות והמופתים לפני פרעה ובעקבותיהם מכות מצרים שנמשכים לתוך פרשת בא הסמוכה.

² נלך אחורה וננסה להבין את סדר הדברים. האזכור הראשון של האותות הוא במעמד הסנה, כאשר משה מסרב לשליחות פעם אחר פעם ומפקפק בכך שבני ישראל ישמעו בקולו ויאמינו שהגיע רגע הפקידה (בשורת "פקוד יפקוד"). שם ניתנים האותות בראש ובראשונה "למטרות פנים", היינו לגרום לבני ישראל להאמין במשה ובשליחותו, נכון יותר לגרום למשה להאמין שבני ישראל יאמינו בו ולשכנע אותו סופית לקבל על עצמו את השליחות (ואולי גם לשכנע את משה עצמו באמיתות חיזיון הסנה).

³ תחנה שנייה היא בצאתו של משה ממדן למצרים. הקב"ה מזכיר לו לקחת איתו את המטה "וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בִּידְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֲתָת" (פסוק יז), מטה שכעת כבר מכונה "מטה האלהים" (פסוק כ). ובדרך מתבשר משה שהאותות והמופתים אינם מיועדים רק לבני ישראל, אלא גם לפרעה והדבר קשור בחזקת לבו ואי נכונותו לשלח את העם. הדברים רמוזים כבר בפרק ג, במעמד הסנה, ככתוב שם: "וְאֵנִי יֹדְעִתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מִלֶּךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בִידְ חֲזָקָה: וְשְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְהִפֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם כָּל נַפְלָאֲתִי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי כֵן יִשְׁלַח אֶתְכֶם", וכל זאת עוד לפני מתן האותות לבני ישראל. אבל שם מדובר ב"נפלאות" ולא במופת שִׁמְשָׁה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת עַל מִנֵּת, כִּי נִרְאָה, לְהוֹכִיחַ לְפָרַעַה שֶׁהַקַּבְ"ה שִׁלְחוֹ וּלְחַזֵּק אֶת הַתְּבִיעָה: "שִׁלַּח אֶת עַמִּי". ובפשטות, מדובר באותם האותות שהקב"ה נתן למשה בשביל בני ישראל, ככתוב: "אֲשֶׁר שָׂמִיתִי בִידְךָ".

⁴ תחנה שלישית היא עשיית האותות לפני בני ישראל, והם אכן מאמינים שהגיעה עת הפקידה. הדרשנים ומפרשי המקרא נחלקו בשאלה אילו אותות עשה משה לפני בני ישראל ועל כך נראה בהמשך. עכ"פ, בעקבות "וַיֵּאֱמֶן הָעָם" הולכים משה ואהרן למפגש הראשון עם פרעה, שבו כאמור אין אותות ומופתים, ופרעה מסרב להם כפי שנאמר מראש למשה בסנה: "וְאֵנִי יֹדְעִתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מִלֶּךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בִידְ חֲזָקָה". (מפגש ראשון זה ללא אותות ומופתים נראה חשוב ביותר ולא ראינו מי מהמפרשים מתעכב עליו). בהמשך הדברים בסנה אמנם נאמר: "וְשְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְהִפֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם כָּל נַפְלָאֲתִי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי כֵן יִשְׁלַח אֶתְכֶם", אך זה לא מתקיים מיד, וימתין לעשיית המופתים לפני פרעה תחילה (רק אם יבקש, ואולי יסכים לשלוח ויחזכו ממנו המכות?). מופתים אלה הם, בפשטות, האותות שהקב"ה נתן למשה בשביל בני ישראל. נשוב כעת לקרוא את המקור הראשון שהבאנו שהוא אחרון לסדר המקראות הנ"ל, התחנה הרביעית או החמישית, ומשלים את מהלך העניינים. סדר העניינים הוא לכאורה ברור: בני ישראל – פרעה – בני ישראל ושוב פרעה, ומשה בהתחלה ובתוכם. אז למי האותות האלה?

⁵ משה מקבל את האותות שביקש, כפי שביקשו וקבלו גדעון, חזקיהו, אליהו ואחרים וכפי שהתורה עצמה אומרת בפרשת הנביא (דברים יג, פרשת ראה): "וְנָתַן אֱלֹהִים אוֹת אוֹ מוֹפֵת". (ראו [דְּבָרֵינוּ בְּנוֹשֵׂא זֶה](#) בפרשת ראה). אבל המילה "בשיטתו" מרמזת למשהו אחר כפי שנראה בהמשך.

⁶ הכוונה כמובן לאברהם שהרבה שבחים נאמרו עליו: איתן, נאמן ומהימן, בזכות שהאמין במחזה שנגלה אליו בראש פרק טו בבראשית. אבל מיד אח"כ שאל "במה אדע כי אירשנה" ועל פקפוק אמונה קטן זה נענשו צאצאיו בגלות מצרים. וכאן, בשליחות להוצאת בני ישראל ממצרים, נענש משה על שפקפק לרגע באמונתם של צאצאי אברהם בשליחותו. הפוך על הפוך על הפוך.

בוראו, שנאמר: "כי יודע אלהים כי ביום אכולכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים" (בראשית ג ה).⁷ כשם שלקה הנחש, כך זה עתיד ללקות. ראה מה כתיב: "ויואמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש" - לפי שעשה מעשה נחש לכך הראה לו את הנחש, כלומר: עשית מעשה של זה.⁸ "וינס משה מפניו", למה נס? לפי שחטא בדבריו. שאילו לא חטא, לא היה נס. שאין נחש ממית אלא החטא ממית, כמו שכתוב במעשה ר' חנינא בן דוסא.⁹

"ויואמר ה' אל משה שלח נא ידך ואחוז בזנבו", והרי אמרנו למה היה הנחש כנגד משה, אלא מה אות היה לישראל בכך?¹⁰ א"ר אליעזר: לכך נהפך המטה לנחש, כנגד פרעה שנקרא נחש, שנאמר: "התנים הגדול" (יחזקאל כט ג), ואומר: "על לויטן נחש בריח ... והרג את התנין" (ישעיהו כז א) - לפי שהיה נושך את ישראל.¹¹ אמר לו הקב"ה: ראית פרעה שהוא כנחש, עתיד אתה להכותו במטה, וסוף הדברים הוא יִעֲשֶׂה כעֵץ. מה המטה אינו נושך, כך הוא לא ישך. זהו שכתוב: "שלח ידך ואחוז בזנבו". "למען יאמינו כי נראה אליך ה' " - לך עשה להם אות זה כדי שיאמינו שאני נראה אליך.¹²

המשך שמות רבה שם סימן יג – אות הצרעת והדם למשה

"ויואמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך ... והנה ידו מצורעת כשלג" (שמות ד ו) - אמר לו: מה הנחש כשהלשין הכיתי אותו בצרעת ...¹³ אף אתה ראוי ללקות בצרעת. ולמה הכניסה בחיקו? לפי שדרכן של לשון הרע לומר בסתר ... לקח את שלו על שהלשין ...¹⁴

⁷ לגבי לשון הרע של הנחש, ראו בראשית רבה יט ט, שהנחש אמר שמהעץ הזה אכל אלהים כשברא את העולם והוא מפחד שאם האדם יאכל ממנו יוכל גם הוא לברוא עולמות כמותו: "שכל איש ואיש שונא בן אומנותו".

⁸ ראו גם הביקורת הקשה על משה במקבילה בגמרא שבת צז ע"א: "אמר ריש לקיש: החושד בכשרים לוקה בגופו, דכתיב: והן לא יאמינו לי וגו', וגילוי קמי קודשא בריך הוא דמהימני ישראל (וגלוי לפני הקב"ה שישאל מהימנים). אמר לו: הן מאמינים בני מאמינים, ואתה אין סופך להאמין. הן מאמינים - דכתיב: ויאמן העם, בני מאמינים: והאמין בה'. אתה אין סופך להאמין - שנאמר: יען לא האמתם בי וגו'". הרי לנו קישור כפול של נושא האמונה (האמון של משה בבני ישראל שהם יאמינו) בתחילת שליחותו של משה עם אירוע של אמונה לקראת סופה: חטא מי מריבה.

⁹ ראו הסיפור בגמרא ברכות לג ע"א על הערוד (שטיינזלץ מנקד ערך ומסביר שמדובר כנראה בנחש השחור שאף שאינו ארסי הוא מסוכן. ונקרא בתלמוד הירושלמי ברבר) שהזיק ונטרלו ר' חנינא בן דוסא: "מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם: הראו לי את חורו! הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד. נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם: ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו: אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא". אבל הרמז המעניין כאן הוא דווקא לנחש הנחושת שעשה משה כאשר הנחשים נשכו את העם במדבר כמסופר בספר במדבר פרק כא. ראו דברינו **נחש הנחושת** וכן **נחושת** בפרשת חוקת. שם הבאנו את דברי המשנה במסכת ראש השנה פרק ג משנה ח: "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל (שמות יז) - וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים. ואם לאו, היו נופלין. כיוצא בדבר אתה אומר: עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשך וראה אותו וחי (במדבר כא ח) - וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישאל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים". הרי לנו קישור שני של אות בתחילת שליחותו של משה עם אירוע לקראת סופה של שליחותו: נחש הנחושת שמשה עשה, עליו הרחבנו כאמור בדברינו **נחש הנחושת** וכן **נחושת** בפרשת חוקת. ראו גם דברינו **הנחש והמטה** בפרשת וארא, בפרט פירוש רבי בחיי בן אשר שם שהוא מהמפרשים הבוודיים שמצאנו שמנסה להסביר קשר זה.

¹⁰ עד כאן, אומר הדרשן, הסברנו מה בנס הנחש היה לקח ומוסר למשה, אבל עדיין המטרה הייתה לעשות את האות הזה גם לבני ישראל, מה המטרה והמסר לגביהם?

¹¹ ראו שני הפסוקים בהרחבה, שמהם לומד הדרשן שתנין הוא נחש. ביחזקאל כט ג: "דָּבַר וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנְנִי עֹלֶיךָ פָּרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם הַתָּנִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּעַ בְּתוֹךְ יָאֲרֵיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יָאֲרִי וְאֵנִי עֲשִׂיתִנִּי". ובישעיהו כז א: "בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' בְּחֶרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחֶשׁ בָּרָח וְעַל לִוְיָתָן נָחֶשׁ עֲקֻלָּתוֹ וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בֵּינָם".

¹² אם במהלך הדרשה נראה היה שהדרשן שכח את השאלה בה פתח: מה אות היה לישראל בכך? ועבר לדון על האות לפרעה, בא הסיום ואומר לנו שכל זה היה בשביל בני ישראל, שיאמינו שניתן להכניע את התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו, את המעצמה הגדולה מצרים. שים לב להבדל בין האמונה של בני ישראל שהקב"ה שלח שליח להצילם, שעליה נענש משה שאמר "והם לא יאמינו לי", ובין האמונה שניתן להכניע את פרעה ולצאת ממצרים, שעליה כן היה צריך אות גם לבני ישראל. אז אולי התוכחה למשה היא בבחינה 'יעוד קאמר' או 'וסיף לקח', והמטרה העיקרית באותות היא בכל זאת בני ישראל. וגם האות לפרעה לא נעלם. החיבור שהדרשן עושה בין הנחש של פרשת שמות והתנין של פרשתנו, דרך הפסוקים ביחזקאל וישעיהו המתנבאים על פרעה ומצרים, אומר שיש כאן אות ברור גם לפרעה. עוד יש לשים לב במדרש זה להיפוך אות הנחש בין פרעה למשה. הסמל למשה הוא המטה שנהפך לנחש, דבר ישר ופשוט, מטה הרועים, שנהפך לנחש, לאויב הרועים, חלקלק, מתפתל ומסוכן - גם סמל ללשון הרע שאמר משה על בני ישראל. אבל אצל פרעה הכיוון הוא בדיוק ההפך, הנחש שנהפך (חזרה) למטה. התנין החי השליט הגדול, שנהפך לדבר דומם ופשוט ששוב אינו שולט ולא יכול יותר להזיק לאיש. וכמובן, האחיזה שלו ביד משה, כאשר זנב הנחש נהפך לראש המטה. ראו שוב דברינו **הנחש והמטה** בפרשת וארא.

¹³ צרעת הנחש מבוססת על דרשה המחברת שני פסוקים: "ארור אתה" (בראשית ג יד), עם "צרעת ממארת" (ויקרא יג נא).

¹⁴ אם לא די לנו בנחש, הנה עוד ביקורת קשה על משה (דלגנו על חלק מהמדרש שמכיל מילים מאד קשות) ואף היא מתקשרת עם המשך שליחותו באירוע של צרעת-צרת מרים אחותו שמזכירה לו את צרעתו-צרתו הוא. ראו מדרש דברים רבה ו יג: "ויצק משה אל ה' - משל למה הדבר דומה? לגבור שהיה הקולר בצוארו. נפנה מאותו הקולר. לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר. התחיל צווח. אמרו לו: מה לך צווח? אמר להן: אי אתם יודעים (אני יודע) באיזה צער הוא נתון! כך היה הקולר בצוארי ואני יודע באיזה צער הוא נתון! כך היה משה צווח. אמר לו הקב"ה: מה לך צווח? אמר לפניו: רבש"ע, אני יודע באיזה צער היא נתונה, שאני

"ולקחת ממימי היאור ... והיו לדם ביבשת" (שמות ד ט), רמז לו שע"י דבר שיאמר על ישראל, עתידים המים להפוך לדם והוא ילקה על ידיהם ... הכה הסלע והוציא, שנאמר: "הן הכה צור ויזובו מים" (תהלים עח כ), ואין "ויזובו" אלא לשון דם ... ולכך הכה הסלע פעמיים, שבתחילה הוציא דם ולבסוף מים. בשני האותות הראשונים את מוצא שחזרו לכמות שהיו, אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה לפי שלא רצה למחול למשה על חטא המים.¹⁵

שמות רבה פרשה ה סימן ו – הציווי על מופתים לפרעה במטה¹⁶

"ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה" - וכי על איזה מופת אמר? אם תאמר על הנחש והצרעת והדם, והלוא אותם נסים לא אמר לו הקב"ה לעשות אלא לישראל! ועוד, לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפני פרעה. אלא מהו "כל המופתים אשר שמתי בידך"? זה המטה שהיו כתובין עליו י' מכות. שהיה כתוב עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב. אמר לו הקב"ה: אלו המכות אשר שמתי בידך, עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה.¹⁷

שמות רבה פרשה ה סימן יג – אותות לבני ישראל אך האמונה בפקידה¹⁸

"ויעש האותות לעיני העם" – מה שאמור למעלה.¹⁹ "ויאמן העם" - עשו כמו שאמר הקב"ה: "ושמעו לקולך".²⁰ יכול לא האמינו עד שראו האותות? לא! אלא: "ויעש" כי פקד ה' את בני ישראל" - על השמועה האמינו ולא על ראיית האותות. ובמה האמינו? על סימן הפקידה שאמר להם. שכך היה מסורת בידם מיעקב; שיעקב מסר את הסוד ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לסרח בתו ועדיין היתה היא קיימת.²¹ וכך אמר לה: כל גואל שיבוא ויאמר לבני: "פקוד פקדתי אתכם" הוא גואל של אמת. כיון שבא משה ואמר: "פקוד פקדתי אתכם", מיד: "ויאמן העם". במה האמינו? כי שמעו הפקידה. זהו שכתוב: "כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניי ויקדו וישתחוו". "ויקדו" - על הפקידה, "וישתחוו" - על כי ראה את עניי.²²

זכור השלשלת שהיתה ידי לתוכה. מניין? שנאמר: והנה ידו מצורעת כשלג" (שמות ד ו). ראו דברינו [אל נא רפא נא לה](#) בפרשת בהעלותך. והרי לנו הקישור השלישי של תחילת שליחותו של משה עם המשכה – מוטיב הצרעת והריפוי.

¹⁵ חזרנו לקישור הראשון של חטא מי מריבה, אך הפעם לא דרך חוסר האמונה, כפי שראינו בהערה 8 לעיל, אלא דרך אות הדם, דרך מדרש האומר שבפעם הראשונה שמשכה מכה על הסלע (במטה!) יוצא דם במקום מים!! (ראו בדברינו [בארה של מרים](#) מי הוא הסלע שהכה משה!). כל שלושת האותות של משה קשורים באותות בהמשך דרכו כמנהיג והדברים דורשים הרחבה וביאור. נשמח להוסיף לקח ושמועה טובה משואבי המים.

¹⁶ אנחנו נשארים עם שמות רבה, ומגיעים לתחנה השנייה בה משה מצטוו לקחת איתו את המטה "אשר תעשה בו את האותות" וכן לעשות את "כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה" (הערה 3 לעיל).

¹⁷ ומדרשים אחרים מדגישים את אותן מכות שמשכה עשה ביד ולא במטה, כגון מכת דם, צפרדע ועוד. ואחרי יציאת מצרים, גם קריעת ים סוף נעשתה ביד ולא במטה. ראו הדף האם את מטן ונטה את ידך. המדרש מתייחס רק לפסוק של עשיית המופתים, אשר מיועדים לפרעה, ויוצר הבחנה ברורה בינם ובין האותות המיועדים לבני ישראל. המטה שנהפך לנחש הוא המטה שעליו חקוקים עשר המכות, שנקרא פעם מטה משה ופעם מטה אהרן (ראו מלבי"ם וארא ז טו, דברינו [ואת המטה הזה תיקח בידך](#), איך גם נהפך ל"מטה האלהים"), אלא שיש לו שני תפקידים שונים בתכלית. מדרש זה משתייך לקבוצת מדרשים ופרשנים (שלא הספקנו להעמיק בהם) שמחזקים לא רק את ההבחנה בין האותות לבני ישראל והמופתים לפרעה, אלא גם בין המטה שנהפך לנחש ובין המטה שנהפך לתנין, בין אות הדם לבני ישראל ובין מכת הדם למצרים, וכמובן את הצרעת שלדעת כולם לא נעשה לפני פרעה. אותות לחוד ומופתים ונפלאות לחוד. אותו מטה, אבל בתפקידים שונים במהות.

¹⁸ אנחנו ממשיכים עם שמות רבה, ומגיעים לתחנה השלישית של עשיית האותות לעיני העם (הערה 4 לעיל).

¹⁹ היינו, בפשטות, את כל שלושת האותות שהקב"ה הראה למשה בסנה, כמו שמפרש חזקוני על הפסוק: "ויעש האותות - מהנחש ומידו ומהמים". ראו גם פירוש אבן עזרא על הפסוק שמדגיש שאין אלה עדיין האותות לפרעה (שם גם לא תהיה הצרעת): "ויעש האותות - המטה ואות היד ולקח מים מהיאור והיו לדם ביבשת. כי פעם אחרת השליך אהרן את מטהו והיה לתנין, והפך את מימי היאור לדם".

²⁰ ולדעת מקצת מהפרשנים התקיים שם גם מה שהקב"ה אומר למשה: "והיה אם לא יאמינו", היינו שאמונת העם לא הייתה כ"כ מיידית, אלא בהדרגה. ראו שוב אבן עזרא הפעם על שמות ד ט: "והיה" - ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון. תעשה האות השלישי ויאמינו, וכתוב ויעש האותות לעיני העם (שמות ד ל). וזה האות השלישי שהוא: והיו לדם ביבשת, הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידה להיות". ומוסיף פירוש מלבי"ם שם: "שהגם שתחילה האמינו ע"י שני האותות לבד ועל זה אמר: ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם. מכל מקום, אחר שבא אל פרעה ופרעה הכביד עליהם העבודה חזרו ולא האמינו כמו שכתוב (ו ט) ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. ואז ולקחת ממימי היאור, בזה הראה להם המכה הראשונה שביביא על מצרים שיהפכו המים לדם שאז התחילו להאמין שנית". המשותף לשניהם הוא אות הדם שמקשר בין האותות לעם ישראל ובין המכות לפרעה.

²¹ זו סרח או [שרח בת אשר](#) הדמות המופלאה שהקדשנו לה דף מיוחד בפרשת פנחס והזכרנוה בקצרה גם בדברינו [קבורה בארץ ישראל](#) בפרשת ויחי.

²² ראו איך מדרש מאוחר יותר, מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות קפה, הופך את התמונה ומתאר את יעקב שלפני מותו עושה את האותות לעיני בניו ומצווה אותם להאמין רק למי שיבוא ויעשה אותות כאלה: "השליך מקל לפניהם ונעשה נחש, ואחז בו ונעשה מקל, הוציא ידו לפניהם ונעשית כשלג, חזר והכניסה לחיקו ונעשית כבשרו. אמר להם: יודע אני שמצרים משעבדים אתכם, ראו שאם יבוא אדם ויטעה אתכם ויאמר לכם: הגיע זמן, אל תאמינו בו ... וכשבא משה ועשה לישראל אותות ואותות, מיד האמינו". אבל אנחנו רוצים להישאר עם מדרש שמות רבה שאומר שבדיעבד בני ישראל בכלל לא היו צריכים לאותות

פירוש כלי יקר שמות ד ב – אות הנחש והמטה הוא לבני ישראל

והקרוב אלי לומר בזה כי אות ראשון מורה על ישראל שהיו מתחילה בימי האבות בקומתם ובשררתם כמטה זה העומד זקוף ומורה על השררה ... ואחר כך בחטאם נעשו לנחש. כמו שהנחש הלך מתחילה בקומה זקופה ועל ידי שסיפר לשון הרע בבוראו (שמות רבה ג יב) הושפל מלא קומתו ארצה, כך ישראל היו תחילה בקומה זקופה ועל ידי שאחזו במעשה הנחש והיו ביניהם דלטורין מביאי דיבה, על כן נעשו כעפר לדוש עם חמת זוחלי עפר ... כי בזה נתן לו אות על גלות מצרים וסיבתו וכי היו ישראל משולים בו כנחש.²³

פרקי דרבי אליעזר פרק מח – שרח בת אשר

רבי אליעזר אומר: חמש אותיות שנכתבו בתורה באותיות כלם בסוד הגאולה.²⁴ ... ולא נמסרו האותיות אלא לאברהם אבינו, ואברהם אבינו מסר ליצחק, ויצחק מסר ליעקב, ויעקב מסר ליוסף, ויוסף מסר לאחיו, ואשר בן יעקב מסר סוד הגאולה לסרח בת אשר. וכשבא משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם, הלכו זקני ישראל אצל זקנותם סרח בת אשר ואמרו לה בא איש ועשה אותות לעינינו כך וכן, אמרה להם: אין באותות האלו ממש. אמרו לה: והלא אמר לנו "פקד פקדתי אתכם" [שמות ג טז]. אמרה להם: הוא האיש שעתידי לגאל את ישראל ממצרים, שפך שמעתי מאבא פ"ה ופ"ה,²⁵ שפך פקדתי אתכם מיד האמינו העם באלהים ובמשה וכו'.²⁶

רמב"ן שמות פרק ד פסוק כא – המופתים לפני פרעה²⁷

ואשר אמר "כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת" (להלן ז ט), כי ירצה מופת לו. וצוה במטה שיהיה לתנין, לא נחש כאשר היה בפעם הראשון (לעיל ד ג). והנה רצה להראותו שיבלע מטה אחר את מטותם, להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו.²⁸

ודי להם בדבריו של משה "פקוד פקדתי"! ופרעה מיד סופג את המופתים הם המכות. אז כל האותות הם רק למשה? ועוד כעונש? ראו איך דברים אלה מסתדרים עם פשט המקרא בדו-שיח של משה עם הקב"ה בסנה לאורך כל פרק ג, כולל גילוי שמו: אהיה אשר אהיה, שאין בו שום צורך באות; ורק בתחילת פרק ד, בסירוב השלישי של משה, הקב"ה נותן לו את האותות.

²³ לפירושי אבן עזרא ומלבי"ם שראינו בהערה 20 לעיל, מצטרף בכל עז פירוש כלי יקר זה שמות ביקורת קשה על בני ישראל במצרים וכבר הזכרנו פירוש זה בדברינו הנחש והמטה בפרשה זו. ראו דבריו הקשים של כלי יקר בבראשית מז כז על הפסוק: "וישב ישראל בארץ גושן ... ויפרו וירבו מאד - ... כי הקב"ה גזר עליהם: כי גר יהיה זרעך, והמה ביקשו להיות תושבים במקום שנגזר עליהם ... שביקשו אחוזה בארץ לא להם". ראו דברים אלה במקור ובדברינו האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים בפרשה זו. יש לפירוש זה סמך במדרש שמות רבה א ל על דברי משה: "אכן נודע הדבר ... היה משה מהרהר בלבו: מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות? כיון ששמע דבריו, אמר: לשון הרע יש ביניהם, היאך יהיו ראויים לגאולה". אך מנגד עומד המדרש בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה ד סימן א (וכן הוא בפסיקתא דרבי כהנא פיסקא יא): "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה". יש צדדים הרבה, אורות וצללים, לפשר ישיבת בני ישראל במצרים ועפ"י הגישה המחמירה שפירוש כל יקר מציג כאן, אפשר שמשה חטא בלשון הרע, אבל היו דברים בגו. אות הנחש והמטה הוא גם או בעיקר עבור בני ישראל.

²⁴ הכוונה לאותיות שחוזרות בצמוד כגון האות כ"ף ב: "לך לך", וכך גם האותיות מ"ם, נו"ן, צד"י, ראו שם במקור. ואותנו מעניין הכפל של האות פ"ה כפי שנראה להלן.

²⁵ זה האות של האות פ"ה שנכפלת ברצף מילים.

²⁶ סוד הגאולה טמון באותיות ולא באותות! שרח בת אשר היא שנותנת את הגושפנקה לשליחות משה! היא שהאמינה אותו על העם. ולוד שם בהמשך הדרשה: "אני השלמתי נאמן לנאמן", היינו אני היא שחברתי בין יוסף הנאמן למשה הנאמן ושימרת את "סוד האותיות". בתחילת פרק ד של ספר שמות אומר משה: "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי פי יאמרו לא נראה אליך ה'". במענה לכך נותן לו הקב"ה שלושה אותות: "למען יאמינו כי נראה אליך ה' אליהם אבותם ... והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון". ובהמשך, מוסיף הקב"ה גם את אות הדם. והנה בא מדרש זה ושם בפי שרח בת אשר את המשפט: "אין באותות האלו ממש"! רק הסימן "פקוד פקדתי", רק מסורת "סוד האותיות" ששרח בת אשר משמרת, הוא שגרם לעם להאמין במשה! (וזה נראה מקור טוב לדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה ראש פרק ח: "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה וכו'").

²⁷ הגענו סוף סוף לתחנה הרביעית והיא בפרשתנו – ההתייצבות השנייה של משה ואהרן מול פרעה, לאחר שבראשונה היה רק דיבור ללא אותות או מופתים (בדומה לדו-שיח של הקב"ה עם משה בסנה, ראו הערה 22).

²⁸ המופתים שנעשו לפני פרעה, עוד לפני עשר המכות, אומר רמב"ן, תלויים ברצונו של פרעה ולפיכך אינם יכולים להיות קשורים לאותות שנתנו למשה ולבני ישראל. ראו דברינו תנו לכם מופת בפרשה זו ושם הבאנו את דברי המדרש בשמות רבה ט א שבקשת פרעה למופת הייתה ראויה: "כהוגן הוא מדבר: תנו לכם מופת". התחנה הרביעית מתלכדת היטב עם התחנה השנייה לעיל ולא בכדי מביא רמב"ן לחיזוק מדרש שמות רבה פרשה ה סימן ו שהבאנו לעיל שמפריד בצורה ברורה בין האותות והמופתים. כך גם מפרש רש"י בשמות ד כא על המילים אשר שמתי בידך. הנחש הוא אות למשה ולבני ישראל והתנין הוא לפרעה. וכלשון אברבנאל: "כי אין הנחש תנין ולא התנין נחש". על המטה חקוקות עשר המכות בנוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב שביאו לשבירתו והכניעתו של "התנין הגדול" ובהקדמה להן ניתן מופת התנין: "אות לפרעה שנקרא תנין" (פסיקתא זוטרתי). כך מפרש גם אבן עזרא, הגם שהוא מביא דעה אחרת ולא פוסל אותה: "גם זה מופת שהמטה היה לתנין, ואינו דומה למופת שעשה לישראל, כי לא נהפך רק לנחש. ויפת אמר נחש הוא תנין" (פירושו לשמות ז י). ומכאן פתח לדעה נגדית כפי שנראה להלן.

שמות רבה ט ג פרשת וארא (סימן ט במהדורת שניאן) – התנין הוא הנחש הוא פרעה

"קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין" (שמות ז ט). תנן: "העומד להתפלל - אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק".²⁹ מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות? אמר ר' יהודה בן פזי, דכתיב: "קולה כנחש ילך" (ירמיהו מו כב).³⁰ מה הנחש מלחש והורג, אף המלכות מלחשת והורגת את האדם: הוא נתון בבית האסורים - ומלחשת עליו להורגו.

דבר אחר: מה ראה להקיש מלכות לנחש? מה נחש מעוקם - כך מלכות פרעה מעקמת דרכיה. לפיכך אמר לו הקב"ה למשה: כשם שהנחש מעוקם, כך פרעה מעוקם. כשיבא להתעקם אמור לו לאהרן ותלה את המטה כנגדו, כלומר: מִזֶּה אתה לוקה.³¹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: התמקדנו בנושא "למי האותות האלה" שמצוי בתפר שבין פרשת שמות ופרשת וארא, אך בין השיטין עלה נושא נכבד שראוי לחקר ועיון נוסף ולא ראינו מי מהפרשנים והמדרשים שמפתח אותו. כוונתנו לסימבוליות של האותות להמשך מנהיגותו וחיייו של משה. ראינו את הנחש שניתן לקשרו עם נחש הנחושת (ודורש הסבר), הצרעת שפגעה אח"כ במרים אחותו של משה, הפקפוק באמונתם של ישראל שעלתה למשה ב"יען לא האמנתם ב" במי מריבה, והפיכת המים לדם שקשורה גם היא למי מריבה. ולכל זאת ניתן להוסיף את מדרש שכל טוב (בובר) שמות ז טו שמדגיש שמכת הדם, ואחרות וכן קריעת ים סוף, נעשו בהרמת היד ולא באחיזת המטה או בהכאה: "ונתן משה את המטה הזה לאהרן אחיו לעשות מקצת האותות, אבל משה לא הביא המכה הזאת על מצרים בניטיית המטה, אלא בניטיית היד ... משה נוטה ביד, ואהרן מכה במטה". הרי זה שוב חטא מי מריבה בו ציווה הקב"ה לדבר אל הסלע ולשים את המטה בצד. הוא המטה שמקשר את כל האותות והמופתים, הוא מטה הרועים שהפך למטה האלהים. הוא המטה שלאחר מחלוקת קורח פורח ומוציא פרח ושקדים. במי מריבה מנסה הקב"ה לסגור את מעגל תחילת השליחות ע"י מתן אות שאין בו מטה ומשה ואהרן נכשלים. וכבר זכינו להשלים דף מיוחד בשם [ואת המטה הזה תיקח בידך](#) בפרשת שמות. שני הדפים משלימים זה את זה (ואולי גם קצת כופלים).

²⁹ שים לב למבנה המיוחד של מדרש זה המשלב הלכה עם אגדה, נכון אולי יותר, איך מדרש אגדה "מגייס" את ההלכה ובונה עליה את הרעיון שלו. ה"תנן" הוא מסכת ברכות פרק ה משנה א: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שייכנו את לבם למקום אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק". מבאר שם ברטנורא (וכן פירוש המשנה לרמב"ם ושאר מפרשי המשנה שם), בעקבות דברי הגמרא (ברכות לב ע"ב): "אפילו המלך שואל בשלומו - ודוקא מלך ישראל אבל מלך עובד כוכבים פוסק, שלא יהרגנו: אפילו נחש כרוך על עקבו - דוקא נחש שרוב פעמים אינו נושך, אבל עקרב או אפעה מן הדברים שודאי נושכים וממיתים - פוסק". מעניין אם גם קטע זה של הגמרא כלול בדרשת האגדה.

³⁰ פסוק זה לקוח מפרק מו הוא נבואת ירמיהו על נפילת ממלכת מצרים בידי בבל: "הִגִּידוּ בְּמִצְרַיִם וְהִשְׁמִיעוּ בְּמִגְדוֹל וְהִשְׁמִיעוּ בְּנֵי יִבְתָּן פִּנְחָס אֲמָרוּ הִתְיַצַּב וְהָיָה לָךְ כִּי אֶקְלָה חֶרֶב סִבְיָיִךְ ... הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנִשְׁבָּה אֶל עַמּוֹנוֹ וְאֶל אֶרֶץ מוֹלְדֹתָנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה: קְרָאוּ שֵׁם פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שְׁאוֹן הָעֶבֶר הַמּוֹעֵד". ראו שם.

³¹ נראה שהוויכוח אם התנין הוא הנחש הוא וויכוח יסודי על משמעות האותות והמופתים לפרעה בהשוואה לאלה שנעשו למשה ולבני ישראל, והוא חוצה את המדרשים ואת הפרשנים כאחד. כנגד מדרשי שמות רבה והפרשנים המפרידים לעיל, עומד מדרש זה והנוהגים אחריו. ראו פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) שמות ז ט: "ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין. הוא תנין הוא נחש שאמר לו הקב"ה בסנה". ובמדרש שכל טוב (בובר) שמות ז ט: "והשלך לפני פרעה יהי לתנין. בתחילה קראו נחש, ועכשיו קראו תנין, על שם פרעה שנקרא תנין, דכתיב ביה: התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כט ג)". ובפירוש רבי בחיי בן אשר שמות פרק ז: "ויהי לתנין. תחילת האותות שעשה לפרעה היה תנין, והוא נחש, כן אמר לו הקב"ה במכת הדם: והמטה אשר נהפך לנחש". ואם נשוב לאבן עזרא, שנראה כפוסח על הסעיפים, נראה בדבריו את המטה שמחבר את כולם, שהרי סוף סוף הכל מהמטה בא: "ואת המטה. טעם האותות, שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים, ולהוציא הכנים ולהוריד הברד, ולהביא הארבה, ולהיות חושך". המשכת אות הנחש עד פרעה (ובני ישראל) מרככת, להבנתנו, את הביקורת על משה שראינו בראשית דברינו, במדרש הראשון בו פתחנו. זו ביקורת שבדיעבד, אבל לא מטרת האותות הראשית. למי האותות האלה? לבני ישראל שיאמינו ולפרעה כאזהרה. ובדיעבד וכלקח טוב" גם למשה ודרכו לדורות שלא להוציא לעז על ישראל. אבל יש אסכולה נגדית שגם אותה ראינו.